

УДК 796+341.324](477)“1939/1945”(093)

© Данило ГРЕГУЛЬ

УКРАЇНСЬКИЙ СПОРТ ПІД ОКУПАЦІЄЮ КРАЇН «ОСІ»: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТИ

Стаття присвячена аналізу джерел та історіографії з історії українського спорту під час окупації України країнами «осі» в період Другої світової війни. У дослідженні наведено відомості з періодичних видань: «Краківські вісті», «Львівські вісті», «Нове Українське Слово» та ін. Особливу увагу приділено порівнянню заполітизованих міфів із реальними подіями, маловідомим фактам з історії українського спорту зазначеного періоду та повсякденним заняттям спортсменів. Установлено, що під час нацистської окупації українських земель спорт функціонував і надалі, але з деякими особливостями, залежно від того, яка адміністрація керувала певним регіоном.

Ключові слова: змагання, міфи, країни «осі», окупація, спорт, СРСР.

Довгий час тема українського спорту першої половини ХХ ст. була певною білою плямою для українських дослідників та й загалом для суспільства. Ба більше, аж ніяк не всі й нині знають про такі спортивні чи скаутські організації, як «Пласт», «Сокіл», «Січ», що стояли біля витоків спорту на українських землях. При слові «скаут» у багатьох швидше спрацює асоціація зі скаутськими організаціями у США. Ще більш заплутана ситуація з українським спортом під час Другої світової війни, адже роки радянської пропаганди та загальна заполітизованість цього періоду історії в наш час далися взнаки. Згідно із твердженнями радянської пропаганди, на територіях, захоплених нацистами, не було й мови про якесь спортивне життя навіть у теорії, адже завжди поширювалась інформація, що там усі обов'язково страждали від «німецьких катів», хоча це не зовсім відповідає дійсності. Попри масові репресії, розстріли та інші злочини нацистської адміністрації, на окупованих українських землях існувало й культурне життя: працювали школи, «Просвіти», театри, стадіони, льодові арени тощо. Відповідно в наш час різні прокремлівські сили намагаються підтримувати цю радянсько-російську пропаганду, яка є складником одного великого міфу про те, що СРСР – велике добро, яке боролось за мир у світі, а Третій райх – суцільне зло, яке хотіло цей світ знищити. Тому логічно, що цілі масиви інформації було замовчувано або змінювано на користь влади, насамперед радянської.

Перед аналізом джерел з історії українського спорту під час нацистської окупації варто коротко розглянути історіографію цієї теми, щоб повною мірою зрозуміти процеси, що відбувались у цей період, і усвідомити особливості джерел, які буде подано нижче. За походженням історіографію умовно можна поділити на українську еміграційну, радянську та сучасну.

Українські еміграційні дослідження на спортивну тему представлено мемуарами та науковими працями. Їх авторами були учасники чи очевидці подій або люди, тісно з ними пов'язані. Часто це ті самі спортсмени, які проживали і працювали в Україні під час нацистської окупації, але згодом були змушені емігрувати через страх репресій радянських органів влади, які, повернувшись на українські землі, часто таврували місцевих мешканців «зрадниками батьківщини» лише за те, що вони перебували на окупованій території. Траплялося, що такі таврування переростали в ув'язнення в концтаборах чи покарання смертю. Оминути найстрашніше вдалося боксеру з м. Одеса Костянтиніві Прохоровичу, навколо якого був створений цілий радянський міф про «бій смерті» [25]. Згідно з ним, спортсмен мав вийти на ринг проти німецького офіцера й обов'язково програти, інакше йому загрожував розстріл, але Прохорович, за радянською версією, двічі виходив на бій і двічі нокаутував супротивника, після чого мав утікати з міста, щоб його не знищили. Насправді боксер виграв два бої за очками й без нокаутів, і ніхто за ним після того не полював. Елементарне порівняння місцевих газет доби окупації та спогадів учасників подій із радянською пропагандою легко руйнують ці міфи. Але через закритий доступ до значної кількості радянських архівних документів міф отримав право на життя. До слова, засуджені люди офіційно могли бути навіть не громадянами СРСР до Другої світової війни, однак їх примусово зарахували до радянців. До виразних прикладів такої мемуаристики належать спогади «З футболом у світ» та «Львівський батяр у київському «Динамо»» Олександра Скоценка (1918–2003 рр.) – футболіста, тренера, спортивного журналіста, який за життя був гравцем українських футбольних команд у довоєнній Польщі, дистрикті «Галичина», а в еміграції – у Словаччині, Австрії, Бельгії, Німеччині, Франції та Канаді [29; 30]. Автор у своїх книжках ділиться власним життєвим досвідом передвоєнної та періоду Другої світової війни, який був доволі різноманітним. Завдяки прочитаному можемо добре уявити ситуацію 1930–1940-х рр., її невизначеність і тривожну атмосферу.

Варто звернути увагу на мемуари «Найкращий різдвяний спомин» Омеляна Бучацького (1918–1997 рр.) – українського хокеїста, баскетболіста, тренера, спортивного журналіста, який у неспокійні часи першої половини ХХ ст. встиг пограти за українські хокейні команди в Польщі, згодом – у період радянської влади – за команди м. Львів, Ленінград (нині – Санкт-Петербург) і Москва, за нацистської окупації був гравцем українських команд у м. Львів. Утікаючи від радянських репресій, опинився із сім'єю в таборі для переміщених осіб Міттенвальд у Баварії, після чого емігрував до Австралії, де і провів решту своїх років, також граючи в хокейних командах [2]. Автор розповідає про свій період життя в

дистрикті «Галичина» й, зокрема, про участь у хокейних змаганнях проти німецьких команд у Генеральному губернаторстві.

Інформацію про історію українського шахівництва ХХ ст. знаходимо у праці «Шахи в Україні: Нариси з історії шахової гри на українській землі та в діаспорі» Юрія Семенка (1920–2003 рр.) – освітянина, журналіста, політичного діяча, який під час Другої світової війни працював у «Просвіті» на своїй малій батьківщині, Дніпропетровщині, від 1944 р. перебував у Німеччині як остарбайтер, а згодом – як політичний емігрант. Там Ю. Семенко почав активно займатися журналістикою та політичною діяльністю, певний час очолював представництво УНР у Німеччині. У 1980 р. в м. Мюнхен вийшло перше видання його книжки, де він знайомив читача з розвитком і поширенням гри в шахи на українських землях та серед діаспори. У 1993 р. побачило світ друге видання в м. Львів, доповнене сучаснішими подіями. Аналізуючи цю групу історичних праць, доходимо висновку, що у другій половині ХХ ст. політично незаангажоване висвітлення історії українського спорту періоду Другої світової війни відбувалося насамперед за кордоном і власними силами української діаспори – задля уникнення всілякої ідеологічної обробки праць та репресій проти авторів.

Радянська історіографія висвітлювала історію українського спорту швидше крізь призму міфотворення й пропаганди своїх ідей та ідеалів. Крім згаданого «бою смерті», можемо простежити, як утверджувався міф про «матч смерті» в м. Київ. На саму гру команд «Старт» і «Flakelf» 9 серпня 1942 р., яка вважається тим самим «матчем смерті», людей часто запрошували плакати на вулицях міста. Один із таких плакатів зберігається у фондах Національного музею історії України у Другій світовій війні. Перша згадка про подію в радянській пресі припадає на 1943 р., коли старанно було описано «героїчні» матчі футболістів команди «Старт» проти інших колективів. Газета «Известия» за 16 листопада 1943 р. у статті «Так було в Києві...» наводить спогади одного з очевидців життя української столиці доби німецької окупації, де серед іншого приділено увагу розстріляним динамівцям [5]. Однак там ідеться лише про заарештованих та страчених колишніх гравців «Динамо», які працювали на хлібзаводі під час нацистської окупації, але ніяк не згадано команду «Старт» чи футбольні матчі в місті 1942–1943 рр. У газеті «Київська правда» від 17 листопада 1943 р. можна прочитати ще одну статтю, що розповідає про матч динамівців із нацистами, після якого перших показово розстріляли через їхню перемогу [6]. Але, знову ж таки, – жодних згадок про деталі спортивної зустрічі, назви команд чи рахунки, з якими закінчувались ігри.

Уже після війни міф обріс новими деталями. У 1946 р. в 10 номерах газети «Сталинское племя» було опубліковано кіноповість «Матч смерті» [1]. А 1959 р. вийшла друком повість «Останній поєдинок», яка закріпила і ще більше прикрасила «подвиг» радянських футболістів [31]. У 1966 р. побачила світ книжка Анатолія Кузнецова «Бабин Яр», де автор також не оминає увагою матч. Наводячи різні факти, він піддає сумніву правдивість цієї легенди. Свої слова підтверджує також

матеріалами газети «Нове Українське Слово», що доволі незвично для середини 1960-х рр. Але, незважаючи на всі сумніви, А. Кузнецов залишається прихильником цього міфу, можливо, з огляду на брак необхідних джерел: «Насправді ця історія не була такою цілісною, хоча завершилася саме так, але, як і все в житті, вона була складнішою...», «“Стартові” надали останню можливість. Він розгромив німців і в цьому матчі, але про рахунок ходять лише різні фантастичні чутки. Тільки після цього футболістів було відправлено до Бабиного Яру» [9]. Але ця праця не похитнула віру в міф, який уже вкоренився і продовжив існування, навіть увійшов у побут звичайних радянських громадян. До 1991 р. про «матч смерті» активно говорили як про беззаперечну істину.

Попри численні праці, що розвінчують цю фальсифікацію в наш час, її надалі підтримують і тиражують. До прикладу, у 2012 р. у Російській Федерації з'явився фільм «Матч», що тільки зміцнив радянську інтерпретацію подій. Крім того, кінострічка була використана і для антиукраїнської пропаганди. У цьому «кіно» уособленням усіх колаборантів Другої світової війни були тільки українці, а всі протагоністи стрічки – росіяни. Тобто кінопродукт, що мав бодай трохи розповідати про історію спорту, спотворював її, слугуючи інструментом шовіністичної пропаганди.

У сучасній українській історіографії події «матчу смерті» загалом висвітлюються в ключі надання об'єктивної інформації на противагу радянській міфотворчості. Однією з перших наукових розвідок на цю тему була стаття Т. Євстаф'євої «Футбольні матчі 1942 року в Києві» [7]. Там було проаналізовано ігри команди «Старт» і їх результати. Згодом у 2005 р. з'явилася книжка А. Коломійця «Правда про “Матч смерті” 1942 р. у Києві», де також було розглянуто матчі «Старту» на основі інформації місцевих газет того часу [12].

У 2012 р. побачила світ книжка Володимира Гінди «Український спорт під нацистською свастикою», де читач може ознайомитися з діяльністю спортивних організацій та окремих спортсменів у таких адміністративно-територіальних утвореннях, як дистрикт «Галичина», райхскомісаріат «Україна» й Трансністрія, усвідомити, в чому життя на цих територіях було подібним, а чим суттєво відрізнялося [8]. Під час дослідження українського спортивного життя за німецько-румунської влади в одному з розділів книжки проведено історіографічний огляд, що стосується подій «матчу смерті».

Національний музей історії України у Другій світовій війні та його співробітники також не стоять осторонь проблеми. Результатом спільної праці з Інститутом історії НАН України стала поява у 2013 р. науково-документального видання «Київ очима ворога: дослідження, документи, свідчення», в якому науковий співробітник музею Володимир Третяк та вже згаданий Володимир Гінда опублікували своє спільне дослідження «Київський спорт під нацистською свастикою (1941–1943 рр.)», розглянувши перебіг спортивних подій у м. Київ за правління німецької адміністрації, зокрема й футбольне життя міста й безпосередньо події, що лягли в основу міфу про «матч смерті» [10].

Не варто забувати і про доробок колишнього наукового співробітника музею Віталія Гедза: «“Матч смерті” та інші ігри команди “Старт”: до історіографічної проблеми» (2013 р.) і «Створення команди “Старт” в окупованому Києві (історіографічно-джерелознавчий аспект)» (2015 р.) [3; 4].

Серед джерел, що вказують на діяльність футболістів, які ввійшли до складу команди «Старт», є також документ під назвою «Клопотання секції фізкультури при відділі освіти до голови Київської міської управи О. Оглоблина щодо звільнення з табору військовополонених футболістів», датований жовтнем 1941 р. У ньому висловлено прохання звільнити таких осіб, як Іван Кузьменко, Микола Трусевич, Олексій Клименко, Микола Коротких, Леонід Балакін, Кость Щегоцький [11].

Звичайно, існують сучасні публікації і щодо історії інших спортивних дисциплін. Для прикладу, Дмитро Малаков у книжці «Кияни. Війна. Німці» згадує про київський велотрек, який не завжди використовували за призначенням: «Посередині велотреку було футбольне поле, на якому часом німці грали у футбол. На наш подив, бігали в командах і німкені. Одного разу приїхав військовий мотоцикл марки “цундап”. За кермом і в колясці сиділи німецькі солдати. Вони обережно з’їхали на бетонну смугу, потому дали повний газ і почали коло за колом насолоджуватися швидкою їздою» [24]. Повертаючись до теми шахівництва, варто звернути увагу на книжку «Романтик шахів та його епоха. Степан Попель» за упорядництва Івана Яремка [18]. У праці зібрано публікації та спогади про українського шахіста Степана Попеля (1907–1987 рр.), що був відомим знавцем справи свого часу й почав вибудовувати спортивну кар’єру ще на початку 1920-х рр.: у 1924 р. – став чемпіоном Львівського університету. Надалі його чекали численні турніри, визнання, чемпіонство м. Львів у 1929 р. та 1943 р. тощо. Тікаючи від радянської влади, Попель емігрував до американської зони окупації Німеччини, а відтак до Франції та США. І. Яремко є також автором книжок «100 персон львівського спорту» (2011 р.) та «100 футболістів Львова» (2012 р.), із яких можна дізнатися про спортсменів міста в різні періоди [32; 33].

Аналізуючи наукові дослідження на цю тему, можна дійти висновку, що спорт існував у тій чи іншій формі на українських землях, захоплених країнами «осі». Однак потрібно усвідомлювати, що була значна різниця між різними регіонами: у дистрикті «Галичина» було можливе утворення цілих українських спортивних товариств, які мали у своєму складі чимало секцій із різних видів спорту, що проводили між собою та представниками окупаційних сил повноцінні змагання. Не останньою чергою цьому сприяв Український центральний комітет (далі – УЦК) – єдиний офіційний представник українців у регіоні за правління нацистів. Популярними були футбол, хокей, шахи, гімнастика. Для порівняння: у райхскомісаріаті «Україна» такого єдиного представника українського народу не існувало, бо німецька адміністрація не давала йому змоги офіційно утворитися. Тож тут за підтримки міської адміністрації, в яку могли входити українці, існували хіба що окремі спортивні команди, зазвичай футбольні, через можливість

їх організації при малому бюджеті. У Трансністрії місцева влада була зацікавлена в комерціалізації спорту, тож тут, зокрема в м. Одеса, активно просували футбол та бокс. Розглядаючи різні аспекти життя українського народу, можна констатувати, що інформаційні джерела могли одночасно містити матеріали з прославленням Гітлера й Націонал-соціалістичної робітничої партії та повідомлення про, на перший погляд, аполітичні й безтурботні спортивні змагання, що відбулися в м. Київ, Одеса чи Львів.

Джерела з історії спорту можна поділити на кілька типів: інформація в газетах, плакати, оголошення тощо. У фондах Національного музею історії України у Другій світовій війні зберігається певна частина таких джерел. Це насамперед випуски місцевих україномовних газет часів німецької окупації, серед яких виділяються «Рідна Земля», «Львівські вісті» та «Краківські вісті», які найбільше висвітлюють події в Західній Україні.

«Рідна Земля» була пронимецькою газетою і видавалась у форматі тижневика в дистрикті «Галичина» в 1941–1944 рр. Газета виходила під різними назвами для різних округ: «Станіславівське Слово», «Тернопільський Голос», «Чортківська Думка», «Голос Підкарпаття», «Воля Покуття», «Голос Самбірщини». Їх принциповою різницею була додаткова сторінка, яка містила місцеві новини певної округи. У номері «Рідної Землі» за 24 травня 1942 р. наведено інформацію, що тиждень тому, тобто 17 травня, у м. Львів почалися «...першенства копаного мяча, в яких беруть участь такі львівські клуби: Україна, УССК, Гарбарня, УТТ IV, Тризуб і Запоріжжя», із чого можемо бачити, що спортивне життя вирвало, люди активно йшли до різних спортивних товариств, адже це був один зі способів долучитися до українського культурного життя і якось нагадувати про себе як про народ перед окупаційною владою, щоб та зі свого боку не вважала, ніби тут проживає лише якась аморфна біомаса [27]. 14 червня 1942 р. те саме видання повідомляє про УЦК та його підрозділи. Серед низки відділів згаданої інституції виділяється й Відділ опіки над молоддю, який «...перейняв завдання “Сокола”, “Луга”, “Пласту” і т. д. Він кермує тіловихованням та організує всю молодь у т. зв. Курінях Молоді – найнижчих організаційних клітинах. Відділ переводить вишкіл провідників для Курінів Молоді» [28].

«Львівські вісті» відповідно також виходили в м. Львів у 1941–1944 рр., подаючи інформацію для населення дистрикту «Галичина», але вже у форматі щоденника. Газета цілком відображала культурне та економічне життя Галичини того часу, висвітлюючи різні актуальні теми. У випуску за 16 квітня 1943 р. знову бачимо спортивну рубрику під назвою «Спортові вісті», де можна ознайомитися не лише з футбольним життям міста, а й з інформацією про змагання з бігу: «26-го березня відбувся біг навпростець, до якого стануло 28 змагунів. Найкращий час здобув В. Норичко (6.09 хв – 2 км)» [18].

Тут можна побачити також «Комунікат Ланки дисципліни й судівництва», де зафіксовано різні штрафні санкції щодо недисциплінованих спортсменів, суддів, тренерів, спортивних чиновників. Наприклад, покарання «Куцана Богдана за

неспортову поведінку до судді на змаганнях 11-го ц. м. упімненням» [18]. Доволі цікавим є і такий епізод: «Супроти цього, що вже після перших змагань копаного м'яча виявилось, що не лише змагуни, публіка, а також керівники секцій копаного м'яча не знають правил гри, постановлено: зобов'язати всіх Керівників секцій 15.V. ц. р. скласти теоретичний судейський іспит копаного м'яча під загрозою автоматичного завішення в виконуванню уряду», який є не зовсім однозначним [18]. Незрозуміло, чи це рішення з'явилося тільки через відсутність дисципліни й виховання на полі у гравців та вболівальників, чи тут причина глибша й полягає у відсутності належної спортивної освіти. У будь-якому разі УЦК, при якому діяла Ланка дисципліни й судівництва, ставився до цього відповідально й зобов'язав усіх керівників секцій пройти переатестацію під загрозою звільнення чи санкцій.

У випуску газети за 13 жовтня 1943 р. – ще більше відомостей. Важливо зазначити, що у спортсменів була чітка градація за віковою ознакою, тому існували окремі юнацькі змагання, до того ж тут ідеться вже про легку атлетику, теж популярну в дистрикті «Галичина»: «Звіт з перших юнацьких легкоатлетичних змагань двох спортивних товариств у Львові в дні 10-го жовтня 1943 р. при участі 15 юнаків “Тризуба”, 16 юнаків УТТ I та 20 юначок УТТ I» [21]. До того ж, як бачимо, участь у змаганнях надавалась і хлопцям, і дівчатам. Така сама гендерна рівність простежується в усіх вікових групах. Були доступні різні спортивні дисципліни: біг на різні дистанції (від 60 м до 1500 м), стрибки в довжину й у висоту, метання диска, кулі, «ратище» (метання списа), «гінці» 4 x 100 м (естафетний біг). Число газети за наступний день інформує в розділі «Спортові вісті» про необхідність проходження атестації для допуску спортсменів на змагання, яка називається «Відзнака Фізичної Вправності»: «Кожний громадянин – українець, як чоловік так і жінка, які закінчили 14 років життя, зголоситься в суботу 16 жовтня або в неділю 17 жовтня у Львові на пл. К. Погоні, при вул. Стрийській (доїзд “10”), до Комісії, яка урядує в суботу, від год. 14–16.30, в неділю від години 9–12 рано, щоби здобути Відзнаку Фізичної Вправності» [22]. В оголошенні також зазначено, що всі спортивні організації мають обов'язково відправити своїх представників на проходження атестації, проте сказано, що таку відзнаку можуть отримати й нечлени спортивних організацій, тобто на змаганнях спортсмен міг представляти як спортивне товариство, так і себе особисто. Надається інформація і про «ситківку» (теніс), а саме – що «Ярославський КЛК організує у себе 16 і 17 жовтня турнір ситківки на кортах міського стадіону...» [25]. Згадано також «відбиванку» (волейбол): «Спортові товариства, які зголосили свої дружини юнаків і юначок до змагань за першенство у відбиванці, приведуть свої дружини у неділю 17-го жовтня ц. р. на площу при вул. Стрийській в год. 12-ій вполудне» [25]. У цьому номері йдеться про багато видів спорту. Читаємо в ньому й таке: «В суботу, 16-го жовтня, відбудуться шахові змагання юнаків Тризуб – УТТ I в домівці УТТ I, при вул. Руській ч. 20, на 6 шахівницях» [25]. Тут-таки бачимо й «Комунікат Ланки шахів», який також повідомляє про змагання шахістів і знову

свідчить про опіку УЦК над різними спортивними дисциплінами. Щоденник за 30 жовтня 1943 р. сповіщає про уроки плавання: «Сходини зголошених на курси плавання для початкуючих і заавансованих та інструкторів відбудуться сьогодні, в суботу, 30-го ц. м. в год. 18-й в рухівні Українського Тіловиховного Товариства І у Львові при вул. Руській, 20 (в подвір'ї направо)» [23]. Сказано тут і про спортивне свято на честь Івана Боберського, який на той час перебував у еміграції в Югославії: «В рамках Спортового Свята в честь проф. І. Боберського відбулися в Тернополі 24-го ц. м. ...», а також роз'яснюється, що прибуток від змагань у «472 зл. призначено на фонд ім. проф. Боберського», який, судячи з усього, займався підтримкою спортивного руху в дистрикті «Галичина» [23]. Окремо варто звернути увагу на пропаганду спорту, як-от у газеті за 1–2 листопада 1942 р., де передмова до оголошень про спортивні заняття просто змушує задуматися про сенс спорту як явища: «Правильне тіловиховання людини не може мати ніякої перерви. Тіловиховання мусить тривати цілий час, ціле життя. Тільки безперервне плекання тіла дає “залізне” здоров'я та свіжий ум, а з цим удержує людину у “вічній” молодості» [16]. Інформацію про освітні програми для спортивних інструкторів у вигляді виїзних таборів подає номер «Львівських вістей» за 14 жовтня 1942 р. Читач може дізнатися, що «рівночасно з хлопячим інструкторським табором у Брюховичах, відбувся інструкторський табор для провідниць Гуртків Виховних Спільнот Української Молоді в Криниці. Ціль і програма табору така сама, як у хлопців: подати матеріал і засоби виховної праці у виховних спільнотах української молоді» [17]. Незважаючи на скрутний воєнний час, у м. Львів подеколи відбувалися досить масштабні перформанси спортивного характеру. Про один із них за участю Львівського оперного театру повідомляє щоденник за 14 вересня 1943 р.: «Оригінальна імпреза, що зображувала боротьбу українського князя Володимира Мономаха з половецькими наїздниками у виконанні живих шахових фігур...» [19]. Вражають масштаб заходу та підготовка до нього: «Під звуки бадьорого маршу вийшли на площу половецькі бійці під проводом свого хана. Спереду йшла вежа, далше ханові старшини з великим беєм (королева), ще далше – кіннотчики на справжніх живих конях, в кінці – вояцтво. Похід замикала друга вежа. Всі вони вбрані були у мальовничі, історично вірні костюми...» [19]. Це може свідчити про значний інтерес до заходу як місцевої, так і регіональної влади. Випуск за 15 вересня 1943 р. сповіщає читача про початок занять з руханки (гімнастичних вправ): «Українське Тіловиховне Товариство І у Львові повідомляє, що з днем 20-го вересня ц. р. починаються правильні руханкові вправи при вул. Руській, ч. 20 під проводом фахових учительських сил» [20]. Заняття проводилися для таких вікових груп, як «новики» і «новички» (діти), «юнаки» і «юначки» (підлітки), «чоловіки» і «жінки» (дорослі). Важливо зазначити, що під час організації такого заходу намагались іти назустріч усім, бо час та день занять призначалися різні, щоб якомога більше людей змогли потрапити на руханку. До прикладу: «В понеділки і четверги – жінки від 7–8 год. веч., юначки від 6–7 год. веч., новички від 5–6 год. по пол.», «Крім цього,

ведуться вправи для новичок і юначок, які заняті вечорами: у вівторки і п'ятниці від 9–10 год. ранком...» [20].

«Краківські вісті» – щоденна газета, що виходила у 1940–1945 рр. в м. Краків, а згодом у м. Відень. Видання розповідало про актуальні новини як у Генеральному губернаторстві, так і у світі. У процесі розростання в газети з'явилися регіональні редакції – тижневики «Краківські вісті» для Лемківщини, Підляшшя, Посяння та «Холмська земля» для Холмщини. Щоденник позиціонувався як незалежний, однак за спрямованістю поданої інформації дослідники пов'язують газету з УЦК. Видання було впливовим під час Другої світової війни і вважається одним із найрегулярніших серед української періодики того часу. У «Краківських вістях» у регулярній рубриці «Тіловиховання і спорт» є матеріали різного типу: просвітницькі, результати матчів, інформація стосовно спортивних заходів тощо. У номері газети за 20 лютого 1943 р. вміщено одну велику статтю під назвою «Тілесна справність – вимога життя», завдання якої нагадати українцям про необхідність тіловиховання (фізкультури) як явища: «Сучасне тіловиховання ставить собі за ціль не тільки протиставитись усім недомаганням модерного життя, але в парі з найновішими здобутками медицини й гігієни воно старається теж скріпити тілесну справність людини до праці, а то й для оборони своєї нації» [13]. У контексті практичних дій згадано і про діяльність УЦК: «Провід цієї важкої ділянки обняла Референтура Тіловиховання УЦК, що при помочі референтів тіловиховання при Українських Окружних Комітетах веде свою працю. В краю відновило досі діяльність 126 тіловиховних товариств і спортивних клубів, що об'єднують 6930 членів, у тім дві третини чинних змагунів» [13]. Тут-таки названо й причини такої діяльності з відновлення товариств, і одна з них «... – війна. Та все ж є такі можливості, здійснення яких лежить у нашій силі. Ось нам бракує відповідних фахових людей для обсадження постів тіловиховних референтів по округах, тоді коли деякі добре кваліфіковані сили, і то з вищими тіловиховними студіями, працюють не по своєму фаху, а в різних підприємствах», що є другою причиною спаду діяльності спортивних товариств через намагання таких спеціалістів заробити собі на життя у важкий час війни [13]. Дехто вважав, що така діяльність може бути небезпечною і призвести до репресій нацистської влади. Але стаття завершується на позитивній ноті, закликаючи людей до активної участі в діяльності різних спортивних гуртків чи установ.

Газета за 14 квітня 1943 р., крім результатів футбольних матчів, описує і «дружиновий біг», що, судячи з усього, був певним різновидом марафону, як один із видів тренування футболістів. Варто зазначити, що цей захід організували централізовано, і зобов'язання для футбольних команд надавалося від УЦК, а саме згідно з розпорядженням «Ланки копаного м'яча УЦК про весняний дружиновий біг копунів навпростець, на старті до бігу на 2 км стануло в дні 28 березня ц. р. 18 копунів УСК Лемко та покінчили біг в середньому 8:39"» [14].

Гендерне питання було досить актуальне у ХХ ст., тому «Краківські вісті» за 14 листопада 1943 р. не оминули цю тему в статті «Жінка у тіловихованні».

«Пекучою вимогою нинішнього дня є спрямувати широкі шари українського жіноцтва до діяльності в українському тіловихованні. Наше жіноцтво взагалі – міське чи сільське – мусить стати поруч з чоловіками (а то й їх притягнути до діла), щоб спільно працювати та виховувати молоде покоління на основах і методах, що їх передбачує Референтура тіловиховання УЦК» – так автор статті аргументує необхідність залучення жінок до українського спортивного життя [15]. У матеріалі загалом пропонується думка, що незалучення жінок до такої прогресивної справи, як спорт, є надзвичайним недоліком: «Жінки повинні надати тон усьому життю товариства. Їх обов'язком виступати проти бруду, поганої поведінки, занечищення рідної мови, рідної ноші; вони повинні викоринити неписьменність серед членів товариства, взагалі бути зразком свідомої громадянки» [15].

Як зазначалось раніше, в райхскомісаріаті «Україна» спорт був розвинений менше, але про події такого спрямування в цьому регіоні також можна довідатися з газет. Однією з найпоширеніших окупаційних газет регіону було «Нове Українське Слово», що виходило в м. Київ у 1941–1943 рр. і освітлювало події в місті й райхскомісаріаті. Перша згадка про команду «Старт», яка зіграла в «матчі смерті», зустрічається в цьому виданні за 7 червня 1942 р. в колонці «Спорт»: «...з дозволу штадткомісаріату та за сприяння управи поновлюється спортивне життя. Вже організовано перше товариство “Рух”, з'являються перші колективи на окремих підприємствах. Так, хлібозавод уже створив футбольну команду з кращих гравців міста» [26].

Отже, номери газет «Рідна Земля», «Львівські вісті», «Краківські вісті», «Нове Українське Слово», плакат до гри «Старт» – «Flakelf» надають відомості про українське спортивне життя в 1942–1943 рр. Досліджуючи ці джерела, можна чітко побачити, які види спорту продовжували функціонування в цей період, яка була різниця спортивного життя в різних регіонах, окупованих країнами «осі», хто опікувався здоровим способом життя українців і намагався його розвивати.

Історіографія та джерела з українського спорту під час Другої світової війни дають розуміння, що український спорт і фізична культура в різних формах безперервно існують від кінця ХІХ ст., коли у Львові почали з'являтися перші футбольні команди. Хоч зараз є чимало праць з історії спорту, не варто забувати, що залишається не менше недосліджених архівних матеріалів різного походження як в Україні, так і кордоном. Освоюючи такі джерела, ми відкриваємо для себе велику кількість білих плям в історії нашого спортивного руху, очищуючись від забуття й різних політичних, пропагандистських нісенітниць, часто притаманних тоталітарним режимам, із якими Україні, з огляду на історичні обставини, не раз довелося мати справу.

Джерела та література:

1. Борщаговский А. Матч смерти / А. Борщаговский // Сталинское племя. – 1946. – 24 августа. – № 164.

2. Буцацький О. Найкращий різдвяний спомин / О. Буцацький // Українська трибуна. – 1948. – 7 січня.
3. Гедз В.А. «Матч смерті» та інші ігри команди «Старт»: до історіографічної проблеми / В.А. Гедз // Сумський історико-архівний журнал. – 2013.
4. Гедз В.А. Створення команди «Старт» в окупованому Києві / В.А. Гедз // Гуржіївські історичні читання. – 2015. – Вип. 10.
5. Гінда В. Український спорт під нацистською свастикою (1941–1944 рр.) / В. Гінда. – Житомир: Рута, 2012. – 500 с.
6. Гінда В., Третяк В. Київський спорт під нацистською свастикою (1941–1943 рр.) / В. Гінда, В. Третяк // Київ очима ворога / Інститут історії України; Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років». – К., 2012. – 504 с.
7. Євстаф'єва Т. Футбольні матчі 1942 року у Києві / Т. Євстаф'єва // Київ і кияни. Матеріали щорічної науково-практичної конференції (Музей історії міста Києва). – К.: Кий, 2002. – Вип. 2.
8. Известия. – 1943. – 16 листопада // Фонди НМІУДСВ. – КН-145143. – Г-51877.
9. Київ: війна, влада, суспільство. 1939–1945 рр. (За документами радянських спецслужб та нацистської окупаційної адміністрації). – К.: Темпора, 2014. – 864 с.
10. Київська правда. – 1943. – 17 листопада.
11. Кузнєцов А. Бабин Яр / Анатолій Кузнєцов. – К.: Саміт-Книга, 2009. – 352 с.
12. Коломиец А. Правда о «матче смерти» 1942 года в Киеве / А. Коломиец. – К., 2005. – 42 с.
13. Краківські вісті. – 1943. – 20 лютого // Фонди НМІУДСВ. – КН-272965. – Г-81343.
14. Краківські вісті. – 1943. – 14 квітня // Фонди НМІУДСВ. – КН-272965. – Г-81343.
15. Краківські вісті. – 1943. – 14 листопада // Фонди НМІУДСВ. – КН-272967. – Г-81345.
16. Львівські вісті. – 1942. – 1–2 листопада // Фонди НМІУДСВ. – КН-198917. – Г-71719.
17. Львівські вісті. – 1942. – 14 жовтня // Фонди НМІУДСВ. – КН-198915. – Г-71722.
18. Львівські вісті. – 1943. – 16 квітня // Фонди НМІУДСВ. – КН-240164. – Г-78842.
19. Львівські вісті. – 1943. – 14 вересня // Фонди НМІУДСВ. – КН-269750. – Г-81145.
20. Львівські вісті. – 1943. – 15 вересня // Фонди НМІУДСВ. – КН-269751. – Г-81146.
21. Львівські вісті. – 1943. – 13 жовтня // Фонди НМІУДСВ. – КН-269753. – Г-81148.
22. Львівські вісті. – 1943. – 14 жовтня // Фонди НМІУДСВ. – КН-269754. – Г-81149.
23. Львівські вісті. – 1943. – 30 жовтня. // Фонди НМІУДСВ. – КН-269756. – Г-81151.
24. Малаков Д.В. Кияни. Війна. Німці / Д.В. Малаков. – К.: Амадей, 2010. – 364 с.
25. Міф про «бій смерті» // ЗІК [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zik.ua/news/2018/05/14/profesiynnu_boks_v_ukraini_zarochatkuvaly_shche_v_okupovaniy_natsystamy_odesi__1323661. – Назва з екрана.
26. Нове Українське Слово. – 1942. – 7 червня.
27. Рідна Земля. – 1942. – 24 травня // Фонди НМІУДСВ. – КН-198919. – Г-71725.
28. Рідна Земля. – 1942. – 14 червня // Фонди НМІУДСВ. – КН-272969. – Г-81347.
29. Скоцень О. З футболем у світ / О. Скоцень. – Торонто, 1985. – 638 с.
30. Скоцень О. Львівський «батьяр» у київському «Динамо» / О. Скоцень. – К., 1992. – 223 с.
31. Северов П. Последний поединок / П. Северов, Н. Халемский. – М., 1959. – 255 с.
32. Яремко І. 100 персон львівського спорту / І. Яремко. – Львів: Тріада плюс, 2011. – 392 с.
33. Яремко І. 100 футболістів Львова / І. Яремко. – Львів, 2012. – 380 с.

© Данила Грегуль

УКРАИНСКИЙ СПОРТ ПОД ОККУПАЦИЕЙ СТРАН «ОСИ»: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ И ИСТОЧНИКОВЕДЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ

Статья посвящена анализу источников и историографии по истории украинского спорта во время оккупации Украины странами «оси» в период Второй мировой войны. В исследовании представлены сведения из периодических изданий: «Краковские вести», «Львовские вести», «Новое Украинское Слово» и др. Особое внимание уделено сравнению политизированных мифов с реальными событиями, малоизвестным фактам из истории украинского спорта в указанный период времени и повседневным занятиям спортсменов. Определено, что во время нацистской оккупации украинских земель спорт продолжал функционировать, но с некоторыми особенностями в зависимости от администрации, которая управляла тем или другим регионом.

Ключевые слова: *соревнование, политический миф, страны «оси», оккупация, спорт, СССР.*

© Danylo Hrehul

UKRAINIAN SPORT UNDER THE OCCUPATION OF THE AXIS POWERS (HISTORIOGRAPHY AND SOURCE STUDY ASPECT)

The article is devoted to the analysis of sources and historiography of the history of the Ukrainian sports during the occupation of Ukraine by the Axis powers in the World War II. The study provides information from "Krakivski Visti", "Lvivski Visti", "Nove Ukrainske Slovo" and other periodicals. Particular attention is paid to the comparison of political myths with real events, little-known facts from the history of Ukrainian sports of this period and the daily activities of athletes. It was defined that during the Nazi occupation of Ukrainian lands sports continued to function but with some features depending on the administration that ruled in a particular region.

Keywords: *competition, political myth, Axis powers, occupation, sports, USSR.*